

ไซ

ไซ เป็นเครื่องมือดักหรือขังสัตว์น้ำ โดยมากดักปลาในกลุ่มปลาเล็กปลาน้อย ใช้งานในแหล่งน้ำไหลและไม่ลึก รวมทั้งช่องระบายน้ำเข้าออกตามคันนา ไซมีหลายรูปทรง การใช้งาน และชื่อเรียกก็แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีรูปลักษณ์ที่ต่างกัน แต่มีลักษณะร่วมกันคือ สานด้วยไม้ไผ่รูปทรงกระบอก ส่วนหัวด้านหนึ่งทำเป็นปากทางเข้าของสัตว์น้ำ เรียกว่า งา ปลาเข้าได้ แต่ว่ายสวนความคมของปลายไม้ออกมาไม่ได้ ส่วนท้ายของไซปิดหรือทำหน้าที่ออกจากไซ นอกจากนี้ ไซต่าง ๆ มักไม่ต้องใช้เหยื่อเพราะจะดักปลาที่ต้องไหลตามกระแส น้ำเข้าไปในไซ ไซมีหลายชนิด ได้แก่

ไซทนหรือทอน เป็นเครื่องมือสำหรับขังปลา รูปกลมป่องกลาง สานด้วยดอกไม้ไผ่ โยตาล คลุ้ม หรือย่านลิเภา ทึบตลอดใบ ตรงกลางเจาะช่องไว้สำหรับใส่ปลา มีฝาปิดเปิดทำด้วยไม้ กลางหัวท้ายมีรูสำหรับร้อยเชือกไว้สะพายหรือหัวติดตัวหรือแขวนในน้ำ ไซชนิดนี้จึงใช้ได้ทั้งใส่ปลาสะพายติดตัวไปขณะหาปลาหรือใส่ปลาดักไว้ไม่ให้ปลาดาย

ไซนอน ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นซี่กลมๆ กรองด้วยหวายโดยรอบ มีงาด้านหน้า ถ้าขนาดใหญ่มีงา ๒ ชั้น คือ งานนอกและงาใน ท้ายไซมีช่องเปิดปิดสำหรับจับปลาดัก ไซนอนต้องดักในแนวนอน ต่างจากไซนั่งที่ดักในแนวตั้ง ไซนอนใช้ดักปลาขึ้นหรือปลาวายทวนน้ำตามทางน้ำไหล โดยวางไซให้ก้นอยู่เหนือน้ำ

ไซนั่ง ใช้ดักปลา มีปากและงาอยู่ด้านข้าง เมื่อใช้ดักไซจะอยู่ในแนวตั้ง จึงเรียกว่า ไซนั่ง ต่างกับไซชนิดอื่น ๆ ซึ่งส่วนมากเมื่อดักต้องวางในแนวนอน

ไซหนูหรือไซธนู เป็นไซที่ทำขึ้นอย่างง่าย ๆ ปากบาน ท้ายสอบ ช่วงปากไม่มีงาแต่มีประตูลงซึ่งผูกโยงไว้กับคันบังคับและสลัก เมื่อสัตว์น้ำเข้าไซและถูกสลัก ๆ จะหลุดประตูลงจะปิดทันที

ไซผีหรือไซหลอน เป็นชื่อเรียกเครื่องมือจับปลาที่ปัจจุบันกำลังแพร่หลายไปทั่วภาคใต้ ที่เรียกว่า ไซผี ใช้หลอกปลาให้เข้าไปพักอาศัยอยู่ในไซ โดยไม่ต้องใช้เหยื่อล่อแต่อย่างใด ปลาเข้าไปอาศัยได้แทบทุกชนิด เช่น ปลาช่อน ปลาชะโด ปลานู ปลากด ปลาตุ๊ก ปลาหมอ ปลาโตน ปลาตลับ ปลาไหล ปลาตะเพียน ปลาโน ไซผีมีหลายขนาด ที่นิยมกันปากไซเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณสิบนิ้ว ยาวประมาณ ๑.๒ เมตร นำไปวางริมลำคลองหนอง บึง บริเวณข้างพงหญ้าตามร่องน้ำไหล หรือริมทะเลสาบในเวลากลางคืน ให้ปากไซจมอยู่ในน้ำได้ลึกกระเฉดหรือผักบุง ส่วนท้ายโผล่พ้นน้ำขึ้นมาเล็กน้อย ทิ้งไว้ ๔ - ๕ วัน ปลาจะติดอยู่ในไซจำนวนมากบ้าง น้อยบ้าง คนหนึ่ง ๆ มีไซผีจำนวนหลายลูก

ไซพวย ชาวบ้านเรียกไซชนิดนี้ว่า “ไซตอ” เพราะมีพวยประกอบเข้ากับตัวไซ เป็นเครื่องมือดักปลาที่ใช้กันมายาวนานมากกว่า ๑๐๐ ปี ใช้สำหรับจับปลาขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ในท้องนาและลำคลอง จำพวกปลาชิว ปลาตะเพียนขาว ซึ่งคนท้องถิ่นเรียกรวมๆ ว่า ปลาลูกขาว ตัวไซทำด้วยไม้ไผ่จักเป็นซี่เล็ก ๆ เหลาให้กลมใช้เชือกในล่อนหรือย่านลิเภาถักติดกับโครงหวายเป็นรูปทรงกระบอก ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๐ เซนติเมตร สูง ๓๐ เซนติเมตร กลางตัวไซเจาะรูเพื่อใส่พวย ที่ทำจากกระบอกไม้ไผ่ ประมาณ ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร กลางพวยเจาะรูใส่รำข้าวเป็นเหยื่อล่อปลา ด้านในของพวย มีงาทำจากไม้ไผ่เหลาเป็นซี่แหลมเล็ก สานด้วยย่านลิเภา มัดติดกับปลายพวยด้านที่ยื่นเข้าไปในตัวไซด้วยโยตาลโตนด เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ปลาที่ว่ายเข้าไปติดในไซว่ายกลับออกมาได้ เมื่อทำตัวไซเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต้องมีขา สำหรับปักยึดกับพื้นดินได้น้ำ ไม้ให้ไซล้มหรือหลุดลอยไปตามกระแสน้ำ ด้านบนตัวไซมีมือจับใช้ไม้ไผ่เหลาให้เรียวยาว ท่อนเดียวกับขา ผูกติดยึด ไซพวยใช้งานได้ง่าย ฤดูกาลที่เหมาะสมกับการจับไซคือหลังฤดูฝน ช่วงที่ต้นข้าวโตเต็มที่ใกล้จะออกรวง ให้เลือกบริเวณที่มีน้ำไหลผ่านและระดับน้ำลึกพอควร ใช้รำข้าวเป็นเหยื่อใส่ลงในพวย รำข้าวบางส่วนจะลอยไปตามกระแสน้ำ ล่อให้ปลาเล็กปลาน้อยมากินและว่ายตามเข้าไปกินในพวยจนติดอยู่ในไซ

สามารถจมไข่ไว้ตอนเช้าแล้วมาเก็บกลับตอนเย็นได้ หากได้ปลาจำนวนมาก ๆ ชาวบ้านจะนำไปหมักแล้วนำไปตากแห้ง เก็บไว้รับประทานเป็นเวลาหลาย ๆ เดือน

ไชยกหรือไชใหญ่ เป็นไซนอนขนาดใหญ่สำหรับวางประจำที่ตามลำน้ำลึกหรือสายน้ำใหญ่ ซึ่งเป็นทางเดินของปลา มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒ - ๕ เมตร มีวางอยู่ในแนวนอนตรงส่วนปากและงาค้นเพื่อแบ่งตอนของตัวไซตามแนวนอนเป็น ๒-๓ ตอน ตรงส่วนท้องของแต่ละตอนมีที่เปิดปิดสำหรับล้วงเอาปลาออก เว้นแต่ตอนสุดท้ายมักทำที่เปิดปิดขนาดใหญ่กว่าตอนอื่น ๆ ไว้ตรงส่วนกัน เนื่องจากไชยกเป็นไซขนาดใหญ่ต้องใช้รอก หรือเพลเป็นเครื่องผ่อนแรงในการวางเข้าที่ตักและการกู้ การตักไชยกต้องทำที่ขึ้นโดยเฉพาะ มีเสาหลักที่มั่นคงรายรอบด้าน เพื่อบังคับไม่ให้ไซเคลื่อนที่ได้ มีโรงร้านสำหรับวางคานเพื่อติดรอกหรือเพลเพื่อวางตักและกู้ เมื่อวางไซลงตักได้ที่แล้วต้องให้ส่วนบนของไซไหลเลยผิวน้ำขึ้นมา เพื่อปลาที่ติดไซสามารถเอาอากาศเหนือผิวน้ำได้ ตรงบริเวณหน้าไซจะมีฝือกหรือไม้รวกปักเป็นขาทรายเพื่อหลอกล่อให้ปลาเข้าไซ

ไซตักกุ้งนา เป็นเครื่องมือจับกุ้งในนาข้าวโดยเฉพาะ ให้วางบริเวณที่มีน้ำนิ่งหรือน้ำไหลเอื่อยไม่แรง แต่ละครั้งใช้ไซตักจำนวน ๕ - ๑๐ ลูกขึ้นไป ไซกุ้งนาเป็นไซขนาดเล็ก ปากไซมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๑ เซนติเมตร ความยาวของไซประมาณ ๓๐ เซนติเมตร โครงหลักทำด้วยไม้ไผ่ หุ้มด้วยเนื้ออวนเขียวตาเล็ก มีงานอกและงาในเช่นเดียวกับไซทั่วไป ในครอบครัวหนึ่งจะมีเครื่องไซตักกุ้งนี้จำนวนมาก เมื่อใช้ให้ใส่เหยื่อ อาจจะเป็นรำข้าว หรืออาหารสัตว์ เช่น อาหารหมูไก่ ใส่ห่อแล้วผูกให้แน่น ใส่ลงไปในไซตักกุ้งทางด้านบนของไซ จากนั้นก็นำไซไปวางลงในนาข้าวที่กว้าง ๆ วางลงไปประมาณครึ่งของตัวไซ สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่จะเป็นกุ้งนาและลูกปลาเล็กที่เข้าไปกินอาหารในไซ ทำให้ติดอยู่ข้างในและออกมาไม่ได้ เมื่อเอากุ้งออกจากไซให้แกะเชือกที่กัน เวลาในการตักจะเป็นกลางคืนจะเหมาะสมกว่ากลางวัน มาเก็บในเวลาเช้าของวันใหม่

ไซหัวหมู มีขนาดโตปานกลาง กันด้วยตอกเล็กกลมและผูกถั่วโดยรอบ ตรงส่วนปากมีงา ปากกว้างท้ายเรียวย กันอาจรวบหรือสูงเข็ดขึ้น มีจะบังเปิดปิดได้ ใช้ตักสัตว์น้ำขนาดกลางและขนาดเล็ก

เอกสารอ้างอิง

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และอุดม หนูทอง “ไซ” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๒๙ เล่ม ๓. มูลนิธิโตโยต้า จัดพิมพ์. หน้า ๑๑๐๔ - ๑๑๐๕

ประภาส สุวรรณรัตน์, “เรื่องเล่าของไซพวย พื้นที่ ฤดูกาล อาหาร กับเครื่องมือหาปลา” หนังสือนิทรรศการ - collection ย้อนทวนความหมายของ (ไม่) ธรรมดา เล่ม ๑ หน้า ๗๔ - ๘๑, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ๒๕๕๙